

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ

КОПТЄВА ГЕЛЕНА ЛЕОНІДІВНА

УДК 72.01: 85.11.

**РУХ ЯК ФОРМОТВІРНИЙ ФАКТОР
В АРХІТЕКТУРНІЙ КОМПОЗИЦІЇ
(АКТУАЛЬНІСТЬ І ГЕНЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ)**

18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата архітектури

48.025.4
Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Харківській національній академії міського господарства Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор архітектури, професор
ШУБОВИЧ Світлана Олександрівна
Харківська національна академія міського господарства, завідувач кафедри архітектурного моніторингу міського середовища

Офіційні опоненти: доктор архітектури, професор
НИКОЛАЄНКО Володимир Анатолійович
Полтавський національний технічний університет ім. Ю.Кондратюка, професор кафедри дизайну архітектурного середовища

кандидат архітектури, доцент
СЮЩУК Юрій Григорович
Одеська державна академія будівництва та архітектури, доцент кафедри основ архітектури

Провідна установа: Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури Міністерства культури і мистецтв України, м. Київ

Захист дисертації відбудеться " 5 " травня 2006 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41.085.02 при Одеській державній академії будівництва та архітектури за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Дідріхсона, 4, в залі засідання Архітектурно-художнього інституту

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської державної академії будівництва та архітектури за адресою: 65029, м. Одеса, вул. Дідріхсона, 4

Автореферат розісланий " 4 " квітня 2006 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат архітектури, доцент

Л.Є.Подолянська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Композиційні проблеми в архітектурі стають все більш актуальними у зв'язку з ускладненням функціональної структури життєдіяльності сучасних міст, що вимагає адекватного композиційного вирішення і, як наслідок, розвитку теорії архітектурної композиції і додаткових досліджень в цій галузі.

Отже, виникає необхідність в розумінні не тільки формально-технічних архітектурно-містобудівних аспектів міста, але і його естетично-композиційних якостей. У цьому значенні досить актуальною є композиційна роль руху, яка дозволяє сприймати твір архітектури з різних позицій і ракурсів, оцінювати його як єдине ціле з попередніми і подальшими фрагментами міста, розуміти його композицію у просторі й часі. Таким чином, актуальністю теми дослідження є обов'язкове співвідношення просторово-композиційної організації міста (ансамбля) як функції руху, генетичними передумовами є аспект сприйняття людиною середовища, обумовлений архетипічними конструкціями мислення людини.

Фактор руху в міських структурах достатньо повно вивчений теоретиками архітектури і містобудування – від Павсанія та О.Шуазі до І.О.Фоміна, О.Е.Гутнова, О.Л.Беляєвої, К.Лінча, В.Грюена та ін. Проте розвиток науки, в тому числі архітектурної, дає нові знання, що відкривають нові аспекти фактора руху в архітектурно-містобудівній композиції. У першу чергу це пов'язано з дослідженнями сприйняття людиною навколишнього середовища на естетико-гуманітарному рівні (семантика, семіотика, психологія та ін.). Подібні дослідження дозволяють більш глибоко вивчити композиційні принципи й закономірності формування архітектурно-містобудівних ансамблів, пояснити ряд моментів, прихованих від попередніх дослідників.

Транспортний і пішохідний рух – це важливий містоформуючий фактор. Чим складніше структура архітектурного об'єкта (комплекс, місто, регіон), тим складніше структура руху, пов'язана з ним, і тим важливіше врахування всіх аспектів, зумовлених цим фактором: розміщення міст, їх функціональних зон і громадських центрів, розселення, місць прикладання праці, пасажирських станцій та ін. Але окрім функціонально-утилітарного транспортний і пішохідний рух має ще й суттєве естетично-композиційне значення у формуванні структури міста. Воно впливає на формування його композиційної структури; на взаємодію ансамблів, сприйняття яких тісно зв'язане з процесом руху, з визначеною послідовністю і наростанням вражень, з можливістю огляду цілісних панорам, з відчуттям єдності різних рівнів міської структури.

У сучасному світі все більше ускладнюється міське середовище, все більше відривається від людини, все більше вступає у протиріччя з її генетичним кодом. Зростання швидкості пересування супроводжується

збільшенням розмірів міста і спричиняє емоційний розрив між історично сформованою частиною, побудованою на базі малої швидкості пересування та її дрібних ритмах, і районами нової забудови, орієнтованими на сучасну швидкість. Головна вада останніх у тому, що орієнтуючись на швидкість транспортних засобів, вони загубили людину з її масштабом і ритмом. Втрата людяності спричинила втрату середовищних цінностей, породила одноманітність, техніцизм, просторову аморфність середовища і т.п. Це є, насамперед, результатом недостатньої розробленості проблем архітектурної композиції, тісно пов'язаних з аспектами пересування людини в архітектурному просторі, сприйняттям цього середовища та естетичним переживанням вражень від нього.

У зв'язку з увагою, що приділяється гуманізації міського середовища, велике значення одержує вивчення всього, що розкриває сутність людини-особистості. Перш за все це архетипічна основа в свідомості людини, що накладає відбиток на її сприйняття світу. Цей аспект є важливим для освіченості будь-якого фахівця, особливо архітектора. І не випадково йому приділяється увага при створенні нових технологій освіти.

Архетипічний аспект сприйняття обумовлював естетику міста ще з античності. Місто-Космос як міфопоетична модель світу містило архетипічні елементи: сакральну середину, профану периферію і шлях, що їх зв'язував. Для емоційно-естетичного сприйняття міського середовища в процесі руху важливим є ефект подолання цього шляху. У зв'язку з цим, у факторі руху найцікавішим може стати вивчення так званих “порогових просторів” – деяких композиційних вузлів, які виникають при русі за певним маршрутом від одного пункту в другий (образно – від периферії до центру).

Таким чином, виникає проблема, що виходить за рамки розуміння міста як суто інженерно-технічної або соціальної категорії. Для його “олюднення” наукові дослідження повинні звертатися до естетики, семіотики, міфопоетики, семантики, морфології і т.д. в їх нерозривному комплексі.

Наукову вивченість цього питання можна диференціювати таким чином:

Фактор руху транспорту і пішоходів у формуванні функціональної структури міста вивчений у працях О.Е.Гутнова, І.Г.Лежави, А.В.Буніна, Т.Ф.Саваренської, Ю.П.Бочарова, В.О.Лаврова, Б.С.Посацького, Я.М.Косицького, Ю.П.Бондарева, А.М.Рудницького, Ю.М.Білоконя, Г.Є.Голубєва, Н.Н.Уллєса, І.Грушка, К.Лінча, П.Мерлена, В.Грюєна, Е.Утьоджана, Р.Хіллебрехта, Дж.Форрестера, та ін.

Дії транспортного і пішохідного руху на формування композиційної структури міста; сприйняттю композиції, пов'язаному з процесом руху; послідовній і взаємозв'язаній зміні просторових вражень присвячені дослідження Павсанія, М.Я.Гінзбурга, А.В.Іконникова, Ле Корбюзьє,

О.Е.Гутнова, І.Г.Лежави, І.А.Алфьорова, В.Л.Антонова, Р.Є.Любарського, К.Лінча, Д.Епплейярда, Д.Майера, П.Мерлена, І.Груза, О.Л.Беляєвої, Л.М.Тверського, В.Глазичева, С.О.Шубович, Ю.С.Ушакова, Г.Б.Забельшанського, А.М.Мінервіна, А.Г.Раппапорта та ін.

Доцільно ввести в архітектурне дослідження вже досить відпрацьоване в науці положення про організацію ритмічного ряду просторів і архітектурних об'ємів у напрямі шляху руху, що відображено в роботах М.Я.Гінзбурга, А.В.Іконнікова, І.В.Ламцова, М.А.Туркуса, В.Б.Шкловського, О.Н.Шемшуріної та ін. У розумінні естетичної дії ритмічного ряду важливим є естетико-психологічний аспект сприйняття – відчуття “утруднення”, яке надається як деяка зупинка, що вимагає подолання. Сутність відзначеного розкривається в роботах С.Кіркегора, А.Ф.Лосєва, В.Б.Шкловського, П.М.Якобсона, Л.С.Виготського.

Ритмічна побудова будь-якої естетичної структури, до якої відноситься і архітектурно-містобудівна структура, є складним співвідношенням впорядкованості і порушень. Цій темі присвячені роботи Арістотеля, В.Вундта, Ш.Монтескьє, У.Еко, Й.Хейзінга, Л.С.Виготського, Ю.М.Лотмана, Д.С.Лихачова, А.Белого, В.М.Жирмунського, В.Б.Шкловського, О.В.Волкової.

При порушенні прозаїчного ритму виникає конфлікт, напруження між різними типами структур, боротьба протилежностей, яка ріднить художній ритм з поняттям контрапосту (в мистецтві) або контрапункту (в літературі). Це положення відображено в роботах Л.С.Виготського, Ю.М.Лотмана, Б.А.Успенського, Д.С.Лихачова, В.І.Локтева, О.Н.Мальцевої та ін.

Ситуація зіткнення якісно різнорідних просторів як бінарних опозицій; її архітектурне вираження у вигляді просторових меж; міфологічність межі розкриті в працях Дж.Кемпбелла, В.М.Топорова, А.Ф.Лосєва, К.Леві-Стросса, Д.М.Яблонського, С.С.Аверінцева, А.С.Щєнкова, О.І.Брайцевої, Л.В.Стародубцевої, О.І.Явейна, М.Еліаде, К.Хюбнера, В.Я.Проппа, С.О.Шубович, О.С.Соловйової.

Слід також виділити дослідження В.М.Топорова, що розкривають архетипічну основу ритмічних структур і виділення в ній поняття “порогового простору”.

Організації “порогових просторів” в архітектурних ансамблях (наприклад, паркового ансамблю “Софіївка” в Умані, Києво-Печерської лаври) присвячені дослідження С.О.Шубович, О.С.Соловєвої.

Дані наукові концепції створюють фундаментальну основу для вивчення складного і суперечливого взаємозв'язку структури руху і композиції в архітектурній науці, що дозволить розкрити естетично-психологічну сутність руху, в основі якого лежить ритмічний ряд “порогових просторів”, що є важливою складовою просторово-світлової мови архітектури, архітектурно-поетичного образу і стилю.

Таким чином, останні дослідження в області архітектури, містобудування і ряду гуманітарних наук дозволяють на новому рівні поставити проблему невідповідності сучасної структури міста та естетично-психологічних установок людини. Результатом недостатнього врахування чинника руху при вивченні емоційних аспектів цієї структури є “розмазання” мови архітектури, нівеляція її художніх якостей і психологічної дії на споживача.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження впроваджено в держбюджетній науково-дослідницькій темі “Архітектура. Місто. Середовищний підхід” кафедри архітектурного моніторингу міського середовища (АММС). У навчально-методичних виданнях Харківської національної академії міського господарства: “Альбом завдань з проведення літніх навчальних ландшафтно-композиційних та натурно-дослідницьких практик” для студентів 1-5 курсів; методичні вказівки з курсу “Формування художнього образу” для студентів 1 курсу; методичні вказівки “Структура руху як основа просторової композиції міста” для студентів 4 курсу; курс лекцій “Основи і методи архітектурного проектування” для студентів 2 курсу. Результати роботи впроваджені в навчальні програми курсів “Формування художнього образу”, “Дизайн архітектурного середовища”, “Архітектурне проектування”, “Основи містобудування”, “Основи і методи архітектурного проектування” кафедри АММС Харківської національної академії міського господарства. Дане дослідження розширює і поглиблює проблематику досліджень в області архітектурної теорії і містобудування.

Мета дослідження – обґрунтувати композиційні якості архітектурно-просторових структур через виявлення естетико-емоційних (архетипічних) аспектів їх сприйняття; дослідити композиційну структуру історичних ансамблів з погляду просторово-часових побудов їх “порогових просторів”.

У відповідності з поставленою метою вирішувалися такі **основні завдання**:

1. Розглянути й співставити теоретичні концепції взаємозв'язку структури транспортного і пішохідного руху і композиції в архітектурній науці для виявлення основних положень, що відповідають напрямку дослідження.

2. Обґрунтувати естетико-психологічний (архетипічний) аспект взаємозв'язку руху і сприйняття в архітектурній композиції.

3. Виявити естетично-психологічну обумовленість актуальності “порогової” ситуації в архітектурній композиції.

4. Розглянути композиційну роль “порогового простору” як функцію руху у формуванні й розвитку архітектурно-містобудівних структур на прикладі історичних ансамблів (Чернігова, Ізюма, Святогорська).

5. Обґрунтувати семантичну значущість та емоційну обумовленість ритмічного акценту як “порогового простору”.

6. Розробити методику архітектурно-семіотичного аналізу композиційної структури, сформованої шляхами руху.

Об'єкт дослідження – структура руху і архітектурна композиція історичних ансамблів України: Чернігова, Ізюма, Святогорська.

Предмет дослідження – формотвірна дія руху на архітектурну композицію в естетико-психологічному аспекті сприйняття вузлів просторово-часової структури міста.

Межі дослідження. Дисертаційне дослідження охоплює території Чернігова, Ізюма, Святогорська в хронологічних рамках, обумовлених формуванням їх історичних архітектурно-містобудівних структур (XII – XIX вв.).

Методи дослідження. Дослідження передбачає використання сукупності таких методичних підходів і методів, як: аналіз і систематизація наукової літератури за тематикою дослідження, натурне і графічне обстеження архітектурно-містобудівних ансамблів (Чернігова, Ізюма, Святогорська), збирання фактичних даних та систематизація натурних обстежень, аналіз картографічних й іконографічних першоджерел, порівняльний аналіз архітектурних і загальнонаукових концепцій для виявлення естетико-психологічних принципів та основних положень, що відповідають напрямку дослідження. Також методика дослідження включає порівняльний, функціональний, морфологічний, композиційний та семіотичний аналізи містобудівної структури історичних ансамблів Чернігова, Ізюма, Святогорська.

Результатом дослідження повинна стати методика архітектурно-семіотичного аналізу просторово-часових структур, в основі якої лежить сприйняття вузлів ритмічного ряду міських просторів (“порогових просторів”) у напрямі шляху руху.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в наступному:

1. Архітектурна композиція розглянута в новому аспекті естетичного сприйняття її людиною у процесі руху. Встановлено, що в його основі лежить ритмічний ряд “порогових просторів”, які включають емоційну пару – напруження й розрядку.

2. Вперше досліджені композиційно-просторові структури історичних ансамблів Чернігова, Ізюма, Святогорська з погляду просторово-часових побудов їх “порогових просторів”:

– на основі аналізу виявлена наявність структур “порогових просторів” в історичних містобудівних ансамблях;

– позначені архетипічні аспекти емоційно-образної складової цих структур, що базуються на факторі руху;

– розкритий емоційно-психологічний та інформаційно-формотвірний потенціал фактора руху.

3. Розширено значення поняття “пороговий простір” в архітектурі, яке розглянуто в співвідношенні з поняттями ритму (художнього ритму), “утруднення”, подолання, катарсису, контрапосту і т.д.

4. Розроблена методика архітектурно-семіотичного аналізу композиційної структури, сформованої шляхами руху.

Практичне значення одержаних результатів полягає в можливості використання методики архітектурно-семіотичного аналізу композиційної структури, в основі якої лежать принципи побудови ритміки містобудівних структур як структур “подолання” в конкретній практичній роботі при реконструкції історичного середовища і проектуванні сучасних архітектурно-містобудівних об’єктів. Результати роботи можуть застосовуватися в навчальному процесі підготовки студентів-архітекторів, у теоретичних дослідженнях і роботах з аналізу та реконструкції містобудівних ансамблів.

Особистий внесок здобувача. У результаті аналізу історичних ансамблів Чернігова, Ізюма, Святогорська виявлений і обґрунтований феномен “порогового простору”. Встановлено, що на синтез вражень, сформованих шляхами руху, впливає ритмічна послідовність просторів, утворених акцентами і паузами. При цьому акцент повинен мати якості “порогового простору”, а пауза – “розрядки”. Так, до провідних “порогових просторів” стародавнього Чернігова відносяться ландшафтні й архітектурно-просторові вузли, сформовані уздовж русла Десни від ансамблю Болдіних гір до детинця; в Ізюмі – простори від в’їзду в місто до кульмінаційного розкриття з гори Крем’янець; в Святогорську – просторові вузли на шляху від периферії до сакрального центру Святогорського монастиря.

Встановлено, що зміна переважаючого шляху руху спричиняє за собою зміну семантичної значущості “порогового простору” як аспекту сприйняття міста. Розроблена методика архітектурно-семіотичного аналізу містобудівних структур як структур “подолання”.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження були висловлені на науково-технічних конференціях викладачів, аспірантів і співробітників Харківської національної академії міського господарства “Будівництво, архітектура і екологія” (Харків, 2000 – 2005рр.), на міжнародній науково-методичній конференції “Інженерна освіта на межі століть: традиції, проблеми, перспективи” (Харків, 28 – 30 березня 2000 р.), на міській науково-практичній конференції “Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених Харківщини” (Харків, 31 січня 2001 р.), на всеукраїнській науково-практичній конференції “Філософія науки, техніки та архітектури: постмодерний проект” (Київ, 2000 р.), на міжнародній науково-практичній конференції “Сталий розвиток міст. Урбаністика, управління життєдіяльністю міст” (Харків, 27 лютого – 2

березня 2002 р.), на обласній конференції молодих учених “Освіта, наука, виробництво – шляхи інтеграції” (Харків, 19-20 березня 2002 р.), на міжнародній науково-методичній конференції “Розвиток національної моделі дизайну і образотворчого мистецтва в умовах глобалізації сучасного світу” (Харків, 25-27 березня 2002 р.), на міжнародній науковій конференції “Восьмі Слобожанські читання, присвячені 350-річчю м. Харкова” (Харків, 27-28 вересня 2004 р.), на міжнародній науковій конференції “Слобожанські читання у відновленні історичної пам’яті та збереженні культурного надбання” (Харків, 29 вересня 2005г.), на IV міжнародній науково-практичній конференції “Сталий розвиток міст. Сучасні проблеми забезпечення комфортного середовища” (Харків, 24-25 листопаду 2005р.).

Публікації: результати дисертації опубліковані в 2 монографіях, 5 наукових статтях та 4 тезах до науково-практичних конференцій, опублікованих у фахових наукових виданнях, затвердженими ВАК України.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з вступу, чотирьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Обсяг основного тексту становить 149 сторінок, в тому числі 16 сторінок списку використаних джерел (224 найменування) і додаток (60 листів з таблицями та ілюстраціями).

ЗМІСТ РОБОТИ

У розділі 1 “Проблема взаємозв’язку структури руху і композиції в архітектурній науці (Поняття “порогового простору” в архітектурній композиції)” розкрито стан вивченості проблеми взаємозв’язку руху і композиції в архітектурній науці. У зв’язку з цим розглянуто шляхи формування поняття “порогового простору” в архітектурній композиції, виявлена їх ритмічна організація. Порівняльний аналіз теоретичних концепцій дозволив виділити ряд основних положень, що визначили напрям дослідження:

1) Композиція міста як похідна від функціонально-транспортної структури розкривається у процесі його динамічного сприйняття. (А.Е.Гутнов, В.А. Лавров, І.А. Алфьоров, В.Л. Антонов, Ф.-Л. Райт, І.Грушка, К.Лінч та ін.). Сприйняття розгортається в русі й часі, в послідовності картин, рухових, слухових, тактильних відчуттів, що змінюються. Синтез локальних образів суб’єкта в перцептивному просторі формується в цілісну картину (образ) через феноменологію ритму (за М.Я.Гінзбургом), через цілісний образ-систему (за А.В.Іконниковим).

2) При русі – від початку шляху до кульмінаційного вузла важливим є послідовне наростання емоційних вражень з виділенням особливих компонентів середовища, що вимагають зупинки або уповільнення руху перед кульмінаційним розкриттям (І.А.Алфьоров, В.Л.Антонов, Р.Е.Любарський).

3) Категорія руху безпосередньо зв'язує архітектурні форми зі “світом життєвих значень і відчуттів” і додає цьому зв'язку емоційне значення (Г.Б.Забельшанський, А.Г.Мінервін, А.Г.Раппапорт, Г.Ю.Сомов та ін.), що виводить архітектуру на символічний рівень (Ю.С. Ушаков). Важливим емоційним засобом є ритм, який характеризується взаємним розташуванням активних (ритмічний акцент) і пасивних (інтервал) елементів (І.В.Ламцов, М.А.Туркус, М.Я.Гінзбург, А.В.Іконников). Просторово-світлова модуляція ритмічного ряду (перехід від стиснення і затемнення до просторового розкриття і світла) є важливою складовою архітектурної мови, що розкриває архітектурний “текст”. Поняття архітектурної мови (знаку) приводить до розуміння художніх якостей архітектури, можливості аналізувати її метафоричне значення (В.Л.Антонов).

4) Структура ритму будується на протиборстві протилежних засад – напруження й розрядки, а також багатократному повторі цього протистояння (Й.Хейзінга, Ю.М.Лотман). Ритм, що має “утруднення” – “збиття” і не дотримується геометрії до кінця, названо “художнім ритмом” (В.Б.Шкловський). Ритм в мистецтві визначено як засіб формування афектних станів (Л.С.Виготській, В.Вундт), найважливішим серед яких є конфлікт (Е.В.Волкова), афект подолання, що викликає катарсис (Л.С.Виготській, П.М.Якобсон, А.Ф.Лосев). До характерних ритмічних принципів відноситься контрапост, “утруднення”, зупинка руху (Д.С.Ліхачев, В.І.Локтев).

4) З образом шляху і подолань перешкод на шляху безпосередньо зв'язаний архетип “порогового простору” як один із категорій ритмічного ряду (В.М.Топоров). “Поріг”, що стикає тьму і світло, вузькість і широчінь, є важливою складовою образної мови архітектури, як метафора драматичного зіткнення життя і смерті (С.О. Шубович, О.С.Соловйова).

У розділі 2 “Обґрунтування методики дослідження” розглянуто загальнонаукові методи і методики дослідження формування функціональної і композиційної структури міст під впливом транспортного і пішохідного руху. Дане дослідження включає логіко-аналітичний та емпіричний методи. При цьому основний акцент робиться на методологічних принципах гуманітарних наук з їх специфікою, яка відмічена М.М.Бахтінім. Гуманітарні науки, до яких можна віднести і теорію архітектурної композиції, мають за предмет людську реальність. Вона створена самою людиною, але, як правило, набуває незалежне від неї буття, що сприймається людиною на смисловому рівні.

Методика дослідження базується на синтезі теоретичних концепцій фахівців в області архітектурної і містобудівної композиції (М.Я.Гінзбург, О.Л.Беляєва, Ю.С.Ушаков, К.Лінч, В.Л.Антонов, С.О.Шубович), семіотиці (В.М.Топоров, Ю.М.Лотман), літературознавстві (М.М.Бахтін,

В.Б.Шкловський), психології (Л.С.Виготський). Важливу частину роботи складає натурне і картографічне дослідження історичних ансамблів. Послідовними методичними позиціями, що складають основу дослідження, є:

- ритмічний ряд просторів як основа композиційного ансамблю (М.Я.Гінзбург);

- принципи розкриття об'єкта щодо основних шляхів руху. Психологічна необхідність постійної орієнтації людини в просторі через відношення до домінуючого ансамблю (Ю.С.Ушаков);

- створення серії послідовних і взаємозв'язаних перспективних кадрів, що відповідають переміщенню видової точки зору, є основою формування композиції магістралі (Л.М.Тверський);

- психофізіологічні властивості людини, які лежать в основі сприйняття архітектурно-просторового середовища; зони сприйняття, що обумовлюють найкращі точки зору (О.Л.Беляєва);

- орієнтири, шляхи і межі, їх психологічна заданість у напрямі шляхів (К.Лінч);

- необхідна наявність в побудові структури міста акцентів за шляхом руху, а також монтажної домінанти на стику зовнішнього і внутрішнього простору, що включає якусь внутрішню порожнину – “лімінарний простір” (В.Л.Антонов);

- архетип “порогового простору” як невід'ємна властивість шляху в міфопоетичних схемах (В.М.Топоров);

- асоціативно-міфологічний код, що виникає в кульмінаційних вузлах (С.О.Шубович);

- “утруднення” сприйняття як чинник витвору мистецтва (В.Б.Шкловський);

- контрапост як важливий елемент ритміки, прийом “утруднення” (В.І.Локтєв).

Сукупність цих положень дозволяє розкрити генетичну обумовленість формотвірної дії руху на архітектурну композицію в аспекті естетико-психологічного сприйняття людини просторово-часової структури міста.

У розділі 3 “Аналіз містобудівних структур” проведено аналіз історичних містобудівних ансамблів Чернігова, Ізюма, Святогорська з погляду ритмічних побудов їх композиції з виявленням естетико-емоційного (архетипічного) аспекту сприйняття архітектурно-просторових структур. Розкрито емоційно-психологічний та інформаційно-формотворний потенціал фактора руху.

Встановлено, що в основі історичної архітектурно-просторової структури Чернігова, Ізюма, Святогорська лежить сукупність і взаємообумовленість ландшафту, шляхів руху і функціонально-просторової основи міста (ансамблю). Ця сукупність у результаті формує складні метафоричні конструкції як міста в цілому, так і його окремих вузлів. Так,

заснування стародавнього Чернігова було обумовлено меридіональним шляхом по воді від Прибалтики через Київ до Середземного моря і широтним шляхом через Новгород-Сіверський та Любеч до Західної Європи. Заснування Ізюма і Святогорська обумовлені розташуванням водного шляху по Сіверському Донцю, що впадає через Дон до Азовського і Чорного морів, а також перетином сухопутних шляхів – Ізюмського і Торського. Перехрестя торгових шляхів утворювали перший рівень структури руху в місті і визначили його композицію в цілому. Цей перетин обґрунтував розвиток містобудівної композиції як динамічного ряду просторів, що розвивається від периферії до центру.

Провідні архітектурні ансамблі, що фіксують стик зовнішніх шляхів руху, одночасно фіксують і вузол внутрішньоміського руху, який об'єднує різні структурні рівні міста. Ці об'ємно-пластичні акценти співвідносяться з осьюовою структурою ландшафту – балок, вододілів, а також шляхів руху, що розташовані уздовж них. Сформовані вузли створюють ланцюжок акцентів – просторові стиснення й розрядки, що послідовно розгортаються в процесі руху. Такі простори на рівні сприйняття відокремлюють проїдений шлях від того, що йде попереду.

Як характерну закономірність в містобудівних структурах Чернігова, Ізюма, Святогорська можна виявити структуру ритмічно організованих просторових акцентів, які розташовані на головних шляхах руху. Для просторового акценту в такій структурі властивий ефект (враження) “подолання”. Цей ефект співвідноситься із поняттям “порогового простору”, що обумовлює емоційну ситуацію “або-або”. “Порогові простори” на шляху руху сприймаються як зорові перешкоди і немов би зупиняють людину біля головного “порогу”, подолання якого завершується максимальним полегшенням (наприклад, розкриттям на зовнішню домінанту). Уявне подолання цього “порогу” формує складну метафору духовного перетворення, переходу в іншу духовну якість.

У просторовій структурі Чернігова ритмічними групами являються ансамблі монастирів, які згруповані навколо домінуючого собору. Міське середовище, що їх оточує створює необхідні паузи. При сприйнятті просторово-часової структури міста кожен монастир на пагорбі формує метафору нового “порогу”, з якого відкривається міська панорама у новій якості. Фінал цієї структури – прискорений ритм дитинця – портал в’їзних воріт, портал монастирського комплексу, портали Спаського та Борисо-Глібського соборів, “портал” підкупольного простору собору з потоком “божественного” світла, що летить з неба в мирську тінь. Підкупольний простір – сакральна середина, що переводила горизонтальний шлях по землі і воді у вертикальний шлях від землі до неба. У цьому значенні фінальний

“пори́” повторював аналогічні “пороги” всіх храмів, зокрема Києва і Візантії. Таким чином, космогонічна “параподія” одного міста включала весь християнський світ, що породжує грандіозну метафору цілісності світу.

Шлях, що пролягає через місто Ізюм, формував і продовжує формувати цілу систему архітектурних образів, найважливішим з яких є образ подолання. Аналіз показав, що композиція головного шляху (Харків – Ізюм) побудована на ритмічно організованій системі “порогових просторів”. При наближенні до міста їх ритм зростає до верху гори і закінчується фінальним акцентом – вершиною гори Крем’янец, яка в XVIII ст. була увінчана замком. Максимально напружене подолання завершується максимальним розкриттям – панорамою долини Сіверського Дінця з вершини гори.

“Активно-динамічний” ряд “порогових просторів” на шляху від Слав’янська до Святогорського монастиря сформовано рядом ландшафтних елементів: стик лісу і луку, крутий поворот дороги, що раптово відкриває “серед корявих нетрів” блиск річки і куполу церкви, глибокий яр і різкий спуск дороги. Фінал цієї структури – прискорений ритм композиції Святогорського монастиря – портал в’їзних воріт, перехід від готельного двору до центральної площі, вхід в печерник від якого починається шлях вгору підземними ходами в крейдяній скелі (або по критій галереї), вихід з темного коридору на відкриту терасу крейдяної скелі і могутнє розкриття долини річки з верхнього майданчика біля Миколаївської церкви. Верхня тераса, що обмежена Миколаївською церквою і прямовисною крейдяною скелею, яка увінчана Андріївською каплицею, є кульмінаційним “пороговим простором”, що зібрав воедино всю силу контрасту – “Низу” і “Верху”, світла і темноти, вузького коридору і безкрайнього горизонту, внутрішнього захищеного простору і зовнішнього невідомого світу.

Розглянута структура пульсуючих просторів даних міст утворює композицію, де акценти – “порогові простори” по ходу руху створюють насичений ряд, що “тримає” увагу людини інформаційністю акцентів і дозволяє розслабитися в період паузи. Таким чином, можна зробити висновок про принципову архітектурно-художню роль руху, в основі якого лежить ритмічний ряд “порогових просторів”, як формотвірного фактора в архітектурній композиції.

У розділі 4 “Методика і основні принципи побудови художньої ритміки містобудівних структур” розроблена методика архітектурно-семіотичного аналізу композиційної структури міста (ансамблю), що враховує психологічний аспект сприйняття; виявлені основні принципи побудови художньої ритміки містобудівних структур.

Механізм формування містобудівних структур розкривається через їх морфологічні й семантичні властивості. Однією з таких властивостей є

повтор – основа архітектурного ритму, архітектурних метафор і конвенціональних форм. Він забезпечує виникнення схожих асоціацій, думок, образів і пізнавання прототипу. Це дозволяє не тільки розпізнати архітектурний образ і визначити комунікативно-художні функції пластичної мови, але й дозволяє розкрити зв'язок архітектурного твору з культурно-історичним і природним контекстом, виявляючи значення архітектурного повідомлення у просторі міста. Таким чином, завдяки повтору будь-яка архітектурно-естетична структура виявляється незрівнянно більш насиченою семантично і пристосованою до передачі складних смислових структур.

У системі повторів можна знайти дві тенденції – встановлення деякої впорядкованості та її порушення. Поєднання обох цих принципів можна вважати універсальним законом структурної побудови архітектурно-художнього твору.

Розкриваючи комунікативні можливості архітектури, важливо відзначити, що через багаторазове повторення “порогового простору” як ритмічного елемента виникають схожі образи, внаслідок чого, цей елемент стає носієм певного значення, тобто обертається в семантичний знак. На їх основі виникають семантичні системи. При цьому пластична тема “порогового простору” в архітектурі знаходить характер художнього вислову, а ритмічний ряд “порогових просторів” – характер художнього тексту. Таким чином, механізм формування естетичних структур, до яких відноситься і містобудівна структура, можна подати у вигляді моделі: Повтор – Значення – Семантичний знак – Архітектурно-художня структура.

Об'єктом моделювання архітектурно-семантичного дослідження динамічних містобудівних структур є ритмічна структура, заснована на повторі “порогових просторів” у напрямі шляху руху. Завдання “порогового простору” – фіксація переходу з одного простору в простір іншої якості. Перехід може здійснюватися одним стрибком або через поетапне багаторазове подолання “порогових просторів”. Останнє є чинником формування розгорнутих просторово-часових ансамблів і міста в цілому.

На рівні архетипу “пороговий простір” як функція міфологеми шляху, є знаковим елементом в композиційно-семантичній структурі міста. Розгляд архітектури як системи знаків відображає семіотичний підхід до дослідження і є ще одним способом інтерпретації твору архітектури, художня цінність якого безпосередньо залежить від ступеню його знакової насиченості. Використовування структурно-семіотичного підходу, дає можливість виявити індивідуальні образні характеристики об'єкта, форми його взаємозв'язку з семантичними і смисловими параметрами середовища, дозволяє осмислити, оцінити, а також створити органічне, композиційно цілісне архітектурно-просторове середовище.

Механізм функціонування методики архітектурно-семіотичного аналізу композиційної структури, яка сформована шляхами руху, складається з декількох послідовних кроків і дій:

Перший крок – визначення загальної методології та парадигми розкриття архітектурного об'єкта як твору в руслі проблеми дослідження.

Другий крок – виявлення значення і цінності архітектурного твору в контексті його зовнішніх зв'язків:

- аналіз природного середовища і ландшафту місцевості досліджуваного об'єкту;

- аналіз формування функціональної структури міста під впливом транспортного і пішохідного руху (зовнішні й внутрішні зв'язки міста);

- аналіз формування композиційної структури міста з урахуванням аспекту сприйняття в процесі руху.

Третій крок – виявлення значення і цінності зовнішніх і внутрішніх зв'язків архітектурного твору на основі архітектурно-семантичного аналізу:

- аналіз ритмічної побудови в містобудівній композиції, виявлення ритмічних акцентів і пауз у напрямі шляха руху; розкриття семантичного коду вказаних елементів;

- виявлення інформаційної насиченості “порогових просторів” як знакових елементів динамічних містобудівних структур. Розкриття емоційної обумовленості ритмічного акценту, який володіє якістю “порогового простору”, і пауз – розрядки, що становлять генетичну сутність руху.

Четвертий крок – виявлення значення і цінності твору архітектури в контексті його історико-культурного змісту, що відображає ціннісні орієнтири і картину світу, властиві тій або іншій епосі.

П'ятий крок – інтеграція результатів попередніх дій. Визначення художньої цінності твору. В завершальній дії узагальнюються всі попередні висновки, і визначається художня концепція твору.

Наведені методика і основні принципи побудови ритмічних містобудівних структур нададуть можливість за допомогою наукових методів вирішувати важливі для сучасної архітектури проблеми організації структури міських просторів, в основі якої лежить чинник руху в аспекті сприйняття.

ВИСНОВКИ

1. Встановлено, що численні праці з питань взаємообумовленості структури руху і композиції в архітектурній науці відображають глибину і актуальність проблеми. Проте розвиток сучасного наукового знання припускає, крім того, розробку психологічних аспектів архітектурно-просторової композиції. Для емоційно-естетичного сприйняття міського середовища у зв'язку з цим є важливим ефект подолання специфічних

“порогових просторів”, пов’язаних з процесом руху. Розкриття семантичного коду цих просторів в архітектурно-просторовому ритмічному ряді є актуальним аспектом архітектурної композиції.

2. У результаті аналізу історичних містобудівних ансамблів Чернігова, Ізюма, Святогорська виявлена структура ритмічно організованих просторових акцентів, що володіють якістю “порогового простору”, і пауз – розрядки. “Порогові простори” на шляху руху сприймаються як зорові перешкоди і немов би зупиняють людину біля головного “порогу”, подолання якого завершується максимальним полегшенням (наприклад, розкриттям на зовнішню домінанту). Уявне подолання цього “порогу” формує складну метафору духовного перетворення, переходу в іншу духовну якість.

У просторовій структурі Чернігова ритмічними групами являються ансамблі монастирів, які згруповані навколо домінуючого собору. Міське середовище, що їх оточує створює необхідні паузи. При сприйнятті просторово-часової структури міста кожен монастир на пагорбі формує метафору нового “порогу”, з якого відкривається міська панорама у новій якості. Фінал цієї структури – прискорений ритм дегинця – портал в їзних воріт, портал монастирського комплексу, портали Спаського та Борисо-Глібського соборів, “портал” підкупольного простору собору з потоком “божественного” світла, що летиться з неба в мирську тінь. Підкупольний простір – сакральна середина, що переводила горизонтальний шлях по землі і воді у вертикальний шлях від землі до неба.

Композиція структури міста Ізюма і головного шляху (Харків – Ізюм) побудована на ритмічно організованій системі “порогових просторів”. При наближенні до міста їх ритм зростає до верху гори і закінчується фінальним акцентом – вершиною гори Крем’янец, яка в XVIII ст. була увінчана замком. Максимально напружене подолання завершується максимальним розкриттям – панорамою долини Сіверського Дінця з вершини гори.

“Активно-динамічний” ряд “порогових просторів” на шляху від Слав’янська до Святогорського монастиря сформовано рядом ландшафтних елементів: стик лісу і луку, крутий поворот дороги, що раптово відкриває “серед корявих нетрів” блиск річки і куполу церкви, глибокий яр і різкий спуск дороги. Фінал цієї структури – прискорений ритм композиції Святогорського монастиря і потужне розкриття долини ріки з верхньої тераси біля Миколаївської церкви.

3. У результаті проведеного дослідження обґрунтована якісна характеристика “порогового простору” як елемента архітектурно-просторової композиції.

– “Пороговий простір” – це граничний простір між двома просторами-опозиціями. У семантичному плані цей простір – носій метафори драматичного зіткнення життя і смерті.

– “Пороговий простір” є приналежністю шляху (маршруту) руху в архітектурно-просторовій структурі об’єкта. “Порогові простори” розділяють шлях на фрагменти, відокремлюють їх як якісно різні. Якісна відмінність відрізків шляху між “пороговими просторами” визначається їх відношенням до цілі шляху (далі-ближче, ціль не видно – ціль видно та ін.). Завдання “порогового простору” – фіксація переходу з одного простору в простір іншої якості. Перехід може здійснюватися одним стрибком або через поетапне багаторазове подолання “порогових просторів”.

– “Пороговий простір” – це простір, стиснутий обмеженнями і затінений, який сприймається як перешкода. Варіантами можуть бути зміна шляху руху по горизонталі або вертикалі (поворот, під’їм, спуск).

– “Пороговий простір” наділяє амбівалентними (подвійними) якостями – напруженням і розрядкою, в семантичному плані – поглинанням тьмою, її подоланням і виходом до світла. Як аспект напруження він фіксує зупинку, яку людина сприймає як перехід в іншу семантичну якість – “розвітлення”, “вихід в інобуття”. Як аспект розрядки “пороговий простір” стимулює подальший рух в якості семантичного “виходу” – “подолання”, “синтезування”, “підйом”, повернення у “свій світ”.

– У бінарній структурі шляху руху, що розглядається як ритмічний ряд (акцент – пауза), “пороговий простір” є акцентом, контрастно відмінним від “паузи”. Акцент через семантичну неоднорідність наділений активною характеристикою події, сюжетності (боротьби і подолання, вмирання і воскресіння і т.д.), пауза – нейтральна, вона сформована рівнозначними тривалими ділянками шляху, в межах яких “нічого не відбувається”, не відбувається якісних композиційно-психологічних змін у сприйнятті людиною навколишнього простору.

4. Через багаторазове повторення “порогового простору” в певній ситуації цей ритмічний акцент стає носієм певного значення, тобто елемент обертається в семантичний знак. На їх основі виникають семантичні системи. Таким чином, механізм формування естетичних структур, до яких відноситься і містобудівна структура, можна подати у вигляді моделі: Повтор – Значення – Семантичний знак – Архітектурно-художня структура.

5. У системі повторів можна знайти дві тенденції – встановлення деякої впорядкованості та її порушення. Поєднання обох цих принципів настільки органічне як для мистецтва, так і для архітектури, що його можна вважати універсальним законом структурної побудови архітектурно-художнього твору.

6. На підставі проведеного дослідження можна сформулювати методичну послідовність архітектурно-семіотичного аналізу композиційної структури, яка сформована шляхами руху. Її складає:

- морфологічний аналіз структури містобудівного ансамблю;
- виявлення в ній структури шляхів руху міста (ансамблю);
- аналіз композиційної структури, заснованої на шляхах руху;
- виявлення ритмічних закономірностей;
- аналіз акцентних вузлів по шляхах руху як вузлів контрапосту;
- інтерпретація акцентів як “порогових просторів”.
- семіотичний аналіз:

а) виявлення інформаційної насиченості “порогового простору” як знакового елемента, що володіє якістю “подолання”;

б) оцінка естетичної цілісності архітектурного середовища через композиційно-семантичну структуру “порогових просторів”;

– встановлення на цій основі композиційної специфіки конкретних ансамблів, художня цінність яких безпосередньо залежить від ступеня їх знакової насиченості.

7. Запропонована в даному дослідженні методика структурно-семіотичного аналізу і основні принципи побудови ритмічних містобудівних структур дозволяють осмислювати містобудівний ансамбль в категоріях шляхів руху, їх психологічної заданості і визначеності взаємостосунків. Об'єктом моделювання в дослідженні є ритмічна структура, заснована на повторі “порогових просторів” у напрямі шляху руху.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ РОБІТ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

1. Коптева Г.Л. Архітектурна тема подолання як шлях від хаосу постмодернізму до стабільності світу. //Монографія: Філософія науки, техніки та архітектури: Постмодерний проект / Під заг. ред. д-ра філос. наук В.А. Рижка. – К.: КНУБА, 2002. – С. 54 – 59.

2. Коптева Г.Л. Чернигов. Ритмика трудного пути. Изюм. Семантика “порога”. //Монографія: Гуманитарный комплекс архитектуры. К вопросу о гуманитарных исследованиях в архитектуре /Под общ. ред. д-ра арх. С.А.Шубович. – Харьков: ХНАГХ, 2005. – С. 279-293.

3. Коптева Г.Л. Мифопоэтика порога как символа преодоления. // Традиції та новаті у вищій архітектурно-художній освіті /Під загальною ред. Н.Є. Трегуб. – Харків: ХХІІІ. Вип. 6, 1998.– С.55-56.

4. Коптева Г.Л. Структура движения и композиция Чернигова – прошлое и настоящее. //Устойчивое развитие городов. – К.: “Техніка”. Вып. №36, 2002. – С.141-145.

5. Коптева Г.Л. Структура движения и композиция города Изюма. // Региональные проблемы архитектуры и градостроительства /Под общ. ред. В.П. Уренева. – Одесса: ОГАСА. Вып. №5-6, 2003.– С.97-101.

6. Коптева Г.Л. Чернигов. Ритмика “трудного пути”. // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті / Під заг. ред. Н.Є. Трегуб. – Харків: ХДАДМ. Вип. №1-2, 2003. – С.110-112.

7. Коптева Г.Л. Движение как формообразующий фактор комфортной среды мегаполиса. // Устойчивое развитие городов. Современные проблемы обеспечения комфортной среды. Коммунальное хозяйство городов. – Харьков: ХНАГХ, Вип. №66, 2005. – С. 162-165.

8. Коптева Г.Л. Пространственно-временные характеристики города. / Тезисы докладов XXX научн.-техн. конференции преподавателей, аспирантов и сотрудников ХГАГХ. – Харьков: ХДАМГ, 2000. – С.70-71.

9. Коптева Г.Л., Крыса Н.И. Важнейшая проблема архитектуры на рубеже столетий. // Тези міжнародної науково-методичної конференції: Інженерна освіта на межі століть. Традиції, проблеми, перспективи. – Харків: ХДПУ, 2000. – С.54-55.

10. Коптева Г.Л. Феномен “порога” в градостроительной композиции города Изюма // Тези міжнародної науково-методичної конференції – Харків: ХДАДМ. Вип. №6, 2002. – С.175-177.

11. Коптева Г.Л. Генезис композиции города Изюма. // Тезисы докладов XXXI научно-технич. конференции преподавателей, аспирантов и сотрудников ХГАГХ. – Харьков: ХГАГХ, 2002. – С.87-88.

АНОТАЦІЯ

Коптева Г.Л. Рух як формотворний фактор в архітектурній композиції (актуальність і генетичні передумови). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата архітектури за спеціальністю 18.00.01 – теорія архітектури, реставрація пам'яток архітектури. – Одеська державна академія будівництва та архітектури, Одеса, 2006.

Дисертація присвячена виявленню формотвірної дії руху в архітектурній композиції в естетико-психологічному аспекті сприйняття вузлів просторово-часової структури міста. На підставі порівняльного аналізу архітектурних, загальнонаукових і мистецтвознавчих концепцій, а також вибраної методики дослідження проведено дослідження історичних містобудівних ансамблів Чернігова, Изюма, Святогорська з погляду ритмічних побудов їх композиції з виявленням естетико-емоційного (архетипічного) аспекту сприйняття архітектурно-просторових структур. Розкрито емоційно-психологічний і інформаційно-формотвірний потенціал фактора руху. Введено поняття “порогового простору” як архетипічного аспекту ритмічного акценту. Встановлено, що на синтез вражень, сформованих шляхами руху, впливає ритмічна послідовність просторів, утворених акцентами і паузами. При цьому

акцент повинен мати якості “порогового простору”, а пауза – “розрядки”. На підставі виконаного дослідження розроблена методика архітектурно-семіотичного аналізу композиційної структури міста (ансамблю), що враховує психологічний аспект сприйняття.

Ключові слова: формотвірна дія руху, аспект сприйняття, архетип, “пороговий простір”, художній ритм, семіотика.

АННОТАЦІЯ

Коптєва Г.Л. Движение как формообразующий фактор в архитектурной композиции (актуальность и генетические предпосылки). – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата архитектуры по специальности 18.00.01 – теория архитектуры, реставрация памятников архитектуры. – Харьковская национальная академия городского хозяйства, Харьков, 2006.

Диссертация посвящена выявлению формообразующего воздействия движения на архитектурную композицию в эстетико-психологическом аспекте восприятия узлов пространственно-временной структуры города. Усложнение функциональной структуры города требует адекватного композиционного решения и как следствие, развития теории архитектурной композиции и дополнительных исследований в этой области. Следовательно, возникает необходимость в понимании не только формально-технических архитектурно-градостроительных аспектов города, но и его эстетико-композиционных качеств. В этом смысле постоянно актуальной является композиционная роль движения, которое позволяет воспринимать произведение архитектуры с различных позиций и ракурсов, оценивать его как единое целое с предыдущими и последующими фрагментами города, понимать его композицию в пространстве и времени.

Все более актуализирующаяся гуманизация городской среды требует от архитектурной науки адекватных решений. А последние должны опираться на новую научную теоретическую базу, в которой на первое место выходит вопрос “человеческого” фактора. Последние исследования в области архитектуры, градостроительства и ряда гуманитарных наук позволяют на новом уровне поставить проблему несоответствия сложившейся современной структуры города и эстетико-психологических установок человека. Следствием недостаточного учета фактора движения при изучении эмоциональных аспектов этой структуры является “смазанность” языка архитектуры, нивелирование ее художественных качеств и психологического воздействия на потребителя.

Соответственно поставлена цель – обосновать композиционные качества архитектурно-пространственных структур через выявление эстетико-

эмоциональных (архетипических) аспектов их восприятия; исследовать композиционную структуру исторических ансамблей с точки зрения пространственно-временных построений их “пороговых пространств”.

На основании сопоставительного анализа архитектурных, общенаучных и искусствоведческих концепций и сформированной на их основе методики исследования проведен анализ исторических градостроительных ансамблей Чернигова, Изюма, Святогорска, представленного с точки зрения ритмических построений их композиции с выявлением эстетико-эмоционального (архетипического) аспекта восприятия архитектурно-пространственных структур.

Раскрыт эмоционально-психологический и информационно-формообразующий потенциал фактора движения. Введено понятие “порогового пространства” как архетипического аспекта ритмического акцента. Установлено, что на синтез впечатлений, формируемых по пути движения, воздействует ритмическая последовательность пространств, образованных акцентами и паузами. При этом акцент должен быть наделен качеством “порогового пространства”, а пауза – “разрешением”. Так, к ведущим “пороговым пространствам” древнего Чернигова относятся ландшафтные и архитектурно-пространственные узлы, сформированные вдоль русла Десны от ансамбля Болдиных гор до детинца; В Изюме – пространства от въезда в город до кульминационного раскрытия с горы Кремянец; в Святогорске – пространственные узлы на пути из периферии к скальному центру Святогорского монастыря.

На основе анализа выявлено наличие структур “пороговых пространств” в исторических градостроительных ансамблях; обозначены архетипические аспекты эмоционально-образной составляющей этих структур, базирующиеся на факторе движения; раскрыт эмоционально-психологический и информационно-формообразующий потенциал фактора движения; обоснована качественная характеристика “порогового пространства” как элемента архитектурно-пространственной композиции. Установлено, что смена превалирующего пути движения влечет за собой смену семантической значимости “порогового пространства” как аспекта восприятия города.

На основании проведенного исследования разработана методика архитектурно-семиотического анализа градостроительных структур как структур “преодоления”:

- морфологический анализ структуры градостроительного ансамбля;
- выявление в ней структуры путей движения города (ансамбля);
- анализ композиционной структуры, основанной на путях движения;
- выявление ритмических закономерностей;
- анализ акцентных узлов по путям движения как узлов контрапоста;

– интерпретация акцентов как “пороговых пространств”;
 – семиотический анализ – выявление информационной насыщенности “порогового пространства” как знакового элемента, обладающего качеством “преодоления”.

– установление на этой основе композиционной и семантической специфики конкретных ансамблей, художественная ценность которых непосредственно зависит от степени их знаковой насыщенности.

Ключевые слова: формообразующий фактор движения, аспект восприятия, архетип, “пороговое пространство”, художественный ритм, семиотика.

SAMMARY

Kopteva G.L. Movement as a form-producing factor in architectural composition (actuality and genetic pre-requisites). – Manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of architecture (Ph.D) by speciality 18.00.01 – Theory of architecture, restoration of architectural monuments. Kharkov National Municipal Academy, Kharkov, 2006.

This is devoted to the architectural and compositional movement characteristics revelation in the framework of aesthetic and psychological perception of its spatial and temporal structure units. On the basis of comparative analysis of architectural, scientific and art criticism concepts and also taking into account the chosen method of research. The analysis of historic town-planning ensembles of Chernygov, Izyum, Svyatogorsk has been carried out. This analysis is represented from the point of view of rhythmic formation of their composition, considering aesthetic and emotional (archetypal) aspect of perception of architectural and spatial structures. Emotional, psychological and information-forming potential of the movement factor has been revealed. The concept of “threshold space” in the form of archetypal aspect of rhythmic accent has been introduced. It has been established, that the rhythmic sequence of spaces, which is formed with the help of accent and pauses, influences the complex of impressions, formed while moving. Thus, an accent should be provided with the “threshold space” characteristic, and a pause with “dimension” characteristic. On the basis of the carried out research, the technique of architectural and semiotic analysis of the city compositional structure (ensemble), taking into account the psychological aspect of perception, has been developed.

Keywords: a form-producing factor of movement, aspect of perception, archetyp, “threshold space”, rhythm, semiotic analysis.

453273

АВ 67.384

Мист.

Підписано до друку 28.03.2006.

Обсяг 0,9 авт. арк. Формат 60х90/16.

Тираж 100 прим. Папір офсетний. Зам. № 139.

Надруковано у друкарні видавництва "Астропринт"

(Свідоцтво ДК № 1373 від 28.05.2003 р.)

м. Одеса, вул. Преображенська, 24, к.13.

Тел./факс: (048) 726-96-82, 726-98-82, 37-14-25.

www.astroprint.com.ua

Мист